

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ОБРАЗУ «Я» ОСОБИСТОСТІ

Renke S.O. Gender aspect of personality's professional «Me»-image becoming / S.O. Renke // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufriieva. – Issue 36. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2017. – P. 294–307.

S.O. Renke. Gender aspect of personality's professional «Me»-image becoming. It is established that gender self-consciousness of a personality is formed in the early stages of socialization of the individual and determine the features of other «Me»-images formation, which is also important during most of the active social life of the personality. The factors influencing the change of gender and professional «Me»-image (age, stage of life, the stage and professional development content and so on). It is shown that in the process of professional «Me»-image becoming there are substantial changes in personality's self-consciousness, forcing people to experience various negative conditions affecting the subjective well-being of the personality and reducing the level of self-actualization. The gender studies in psychology are stated to prove the social and psychological gender identity to be the most important factor in the development of the professional «Me»-image. It is found that in employment there is asymmetrical location of men and women in occupational structure. It is shown that social factors influence the women's and men's choices of a certain professional activities. It is established that boys' professional self-determination occurs within the overall life perspective and is organic part of it. It is found that girls' life and professional self-determination is less interconnected, they are characterized by high emotional and situational self-determination. It is concluded that gender identity as one of the basic structures of self-consciousness plays an important role in the process of building a life plan, self-determination, image of the future formation. It is determined that gender identity, comparable to biological and psychological gender identity, promotes successful self-determination, including vocational and future professional formation of «Me»-image. It is found that a vague gender identity, law differentiation of sexual standards reduces the impact of gender identification as a mechanism that influences the choice of values, professional development of professional «Me»-image.

Key words: gender aspect, becoming, professional «Me»-image, personality, gender identity, self-consciousness, self-determination, sexual standards.

С.О. Ренке. Гендерний аспект становлення професійного образу «Я» особистості. Встановлено, що гендерна самосвідомість особистості формується на ранніх етапах соціалізації індивіда та визначає особливості формування інших образів «Я», який також є найважливішим упродовж більшої частини активного соціального життя особистості. Встановлено чинники, що впливають на зміну гендерного і професійного образів «Я» (вік, фаза життя, сам етап і зміст професійного становлення та ін.). Показано, що у процесі становлення професійного образу «Я» відбуваються істотні зміни самосвідомості особистості, які змушують людину переживати різні негативні стани, що впливають на суб'єктивне благополуччя особистості та знижують рівень самоактуалізації. Констатовано, що гендерні дослідження в психології підтверджують, що соціально-психологічна стать особистості є найважливішим чинником розвитку професійного образу «Я». З'ясовано, що у сфері зайнятості існує асиметричне розміщення чоловіків і жінок у професійній структурі. Показано, що соціальні чинники впливають на вибір жінками і чоловіками певної професійної діяльності. Встановлено, що професійне самовизначення у юнаків відбувається у межах загальної життєвої перспективи та органічно входить у неї. З'ясовано, що у дівчат життєве та професійне самовизначення менше пов'язані між собою, для них характерна висока емоційність і ситуативність самовизначення. Зроблено висновок, що гендерна ідентичність, як одна з базових структур самосвідомості, відіграє важливу роль у процесах побудови життєвого плану, самовизначення, формування образу майбутнього. Встановлено, що гендерна ідентичність, співвідносна з біологічною і психологічною статтю особистості, сприяє успішному самовизначенню, зокрема професійному, а також подальшому становленню професійного образу «Я». З'ясовано, що нечітка гендерна ідентичність, низька диференційованість статевих еталонів знижує вплив гендерної ідентифікації як механізму, що впливає на вибір цінностей, професійне становлення професійного образу «Я».

Ключові слова: гендерний аспект, становлення, професійний образ «Я», особистість, гендерна ідентичність, самосвідомість, самовизначення, статеві еталони.

С.А. Ренке. Гендерный аспект становления профессионального образа «Я» личности. Установлено, что гендерное самосознание личности формируется на ранних этапах социализации индивида и определяет особенности формирования других образов «Я», который также является важнейшим протяжении большей части активной социальной жизни личности. Установлены факторы, влияющие на изменение гендерного и профессионального образов «Я» (возраст, фаза жизни, сам этап и содержание профессионального становления и др.). Показано,

что в процессе становления профессионального образа «Я» происходят существенные изменения самосознания личности, которые заставляют человека испытывать различные негативные состояния, влияющие на субъективное благополучие личности и снижают уровень самоактуализации. Констатировано, что гендерные исследования в психологии подтверждают, что социально-психологический пол личности является важнейшим фактором развития профессионального образа «Я». Установлено, что в сфере занятости существует асимметричное размещение мужчин и женщин в профессиональной структуре. Показано, что социальные факторы оказывают влияние на выбор женщинами и мужчинами определенной профессиональной деятельности. Установлено, что профессиональное самоопределение у юношей происходит в рамках общей жизненной перспективы и органически входит в нее. Установлено, что у девушек жизненное и профессиональное самоопределение меньше связаны между собой, для них характерна высокая эмоциональность и ситуативность самоопределения. Сделан вывод, что гендерная идентичность, как одна из базовых структур самосознания, играет важную роль в процессах построения жизненного плана, самоопределения, формирования образа будущего. Установлено, что гендерная идентичность соотносится с биологической и психологической статью личности, способствует успешному самоопределению, в частности профессиональному, а также дальнейшему становлению профессионального образа «Я». Выяснено, что нечеткая гендерная идентичность, низкая дифференцированность половых эталонов снижает влияние гендерной идентификации как механизма, влияющего на выбор ценностей, профессиональное становление профессионального образа «Я».

Ключевые слова: гендерный аспект, становление, профессиональный образ «Я», личность, гендерная идентичность, самосознание, самоопределение, половые стандарты.

Постановка проблеми. Вивчення психологічних проблем, що виникають у системі «професія-гендер», було підготоване дослідженнями статевої відмінності і визначенням значущості біологічної статі для розвитку вербальних, математичних і просторово-зорових здібностей. Активізація гендерних досліджень спостерігалася в середині минулого сторіччя значною мірою завдяки феміністському руху і обговоренню питань дискримінації жінок, зокрема в професійній сфері. Становлення професійного образу «Я», з одного боку, є результатом впливу багатьох взаємопов'язаних зовнішніх і внутрішніх чинників, в систему яких входить і гендер. З іншого боку, вибір професії і подальша професійна діяльність можуть впливати на гендерні ідентифікаційні моделі, гендерну ідентичність і відповідно на соціальні моделі поведінки особистості.

Дослідження гендерних характеристик особистості пов'язано з концептуальними і методологічними труднощами. Сам термін «гендер» вказує на відмінності між чоловіками і жінками, створені культурою, проте причинно-наслідковий зв'язок між ними не завжди очевидний і може бути зумовлений як психологічними, так і соціальними чинниками.

Всезростаючий інтерес до гендерних проблем має дуже глибоке коріння. З одного боку, відмінність чоловіків і жінок є найфундаментальнішою відмінністю між індивідуумами, що належать до виду *homo sapiens* (як показали дослідження, саме ця відмінність перш за все фіксується і запам'ятовується людиною [2]), з іншого боку, сьогодні відбувається процес зміни і зближення гендерних ролей. Зазвичай, більшу увагу надають зміні гендерних ролей жінок, які все частіше реалізують себе в традиційно чоловічих сферах соціальної активності (політика, бізнес, військова справа, «чоловічі» види спорту), хоча водночас відбувається не менш, на нашу думку, важливий процес зміни гендерних ролей чоловіків, які все частіше беруть участь у традиційно жіночих царинах соціальної активності (виховання дітей, домашнє господарство). Крім того, спостерігається тенденція до андрогінії – прояву в жінок «чоловічих» рис вдачі, а у чоловіків – «жіночих». Причому якщо раніше ця тенденція викликала і у психологів, і в суспільстві в цілому неспокій, то останніми роками це вважається нормальним і позитивним [2].

Мета нашої статті – дослідження гендерного аспекту становлення професійного образу «Я» особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з Карлом Густавом Юнгом, у чоловіка є аніма – несвідомий жіночий бік особистості чоловіка, а у жінки анімус – несвідомий чоловічий бік особистості жінки. Юнг пише: «Молоді люди можуть пережити цілковиту втрату аніми без жодної шкоди. На цій стадії головно – бути чоловіком. ... Після середини життя втрата аніми веде до зниження життєвості, гнучкості, рухливості, доброти – з'являється ригідність, сварливість, стереотипність, фанатизм, впертість, педантичність і в той самий час покірливість, стомлюваність, неохайність, безвідповідальність і, зрештою, дитяча дратівливість зі схильністю до алкоголю» [4].

Тим часом, «гендерна роль, – зазначає В. В. Москаленко, – моделює комбінацію рис чоловіка і жінки, формує гендерні якості індивіда, розкриває в певному напрямку його здібності, скеровує до здійснення тих чи інших видів діяльності. Отже, за-

своєння людиною тієї чи іншої гендерної ролі детермінує всі інші її особистісні якості».

Нині у чоловічому світі жінкам, щоб досягти успіху у царинах, які найбільшою мірою визначають сучасний розвиток суспільства (політика, бізнес, управління в цивільній і військовій царинах), доводиться відмовлятися від власного біологічного жіночого начала і грати за чоловічими правилами. При цьому, відповідно до статево-рольових стереотипів сумлінне виконання задачі, високий результат, досягнений чоловіком, найчастіше пояснюється його здібностями (стабільні причини), а такий саме результат, досягнений жінкою, пояснюється її зусиллями, випадковим успіхом чи іншими нестабільними причинами. Більш того, сама типологія стабільних і нестабільних причин виявляється неоднаково залежно від того, чия поведінка пояснюється – чоловіча чи жіноча. Встановлено також, що і «здатності», і «зусилля» можуть мати різні конотації залежно від того пояснюється поведінка жінки чи чоловіка. У реальній міжособистісній взаємодії й у особистісному плані компетентність виявляється для жінок швидше негативним, ніж позитивним чинником: висококомпетентні жінки не користуються прихильністю ані чоловіків, ані жінок [9, с. 39].

Щодо гендерної ідентичності, то тут має місце усвідомлення зв'язку з культурними визначеннями мужності і жіночності. Це поняття охоплює суб'єктивний досвід і є психологічною інтеріоризацією чоловічих і жіночих рис у процесі взаємодії «Я та Інші». Гендерна ідентичність тісно пов'язана з уявленням про свою стать – почувається людина чоловіком чи жінкою.

Чоловіча ідентичність – зарахування себе до чоловічої соціальної групи і відтворення відповідних гендернозумовлених ролей і самопрезентацій. В основі конструювання чоловічої ідентичності лежить «ідеологія мужності» (Д. Г. Плек), «принцип Адама», або принцип «маскулінної додатковості» (Дж. Ман). Чоловіча ідентичність безпосередньо пов'язана з культурною нормою антижіночності, традиційна чоловіча гендерна роль є причиною тривоги і напруги (S. M. Burn) [9; 10; 13; 14].

Жіноча ідентичність – зарахування себе до жіночої соціальної групи і відтворення відповідних гендернозумовлених ролей і самопрезентацій. Конструювання жіночої ідентичності безпосередньо пов'язують із специфічним «жіночим досвідом». Слід зазначити, що менша цінність «жіночого» в суспільстві утруднює розвиток позитивної Я-концепції дівчинки, породжує проблеми формування жіночої ідентичності, особливо якщо дівчинка має високі соціальні здібності та схильна лідувати (Н.К. Радіна).

В уявленнях про гендерну ідентичність можна виокремити 4 етапи (хоча цей термін з'явився тільки в 1970-х рр., раніше існували його аналоги: статева, або статево-рольова ідентифікація, отожднення себе з певною статтю і т. ін.). Розглянемо їх детальніше.

Перший, дофрейдівський, етап відносять до початку ХХ ст. У ранніх дослідженнях, присвячених психології жінки (Р. Гейманс, П. Є. Астаф'єв та ін.), відбулося наївне життєве уявлення про те, що жінка повинна відповідати якомусь ідеалу (сформованому у вищому суспільстві): бути емоційною, загадковою, м'якою, слабкою, дбайливою, хорошою матір'ю – тобто жіночною (і у поведінці, і в одязі, і в зачісці, і в заняттях). Ті, хто відхилявся від цього ідеалу, підлягаючи осуду і остракізму.

Другий етап пов'язаний з діяльністю З. Фрейда і, пізніше, його послідовників, охоплює період з 1920-х по 1970-і рр. У своїй праці «Жіночність» (цю назву можна вважати символічною) Фрейд зобразив жінок такими, що заздять [1, с. 201] чоловічій анатомії (так званий, комплекс кастрації) і зробив висновок, що «фемінними» рисами є пасивність, залежність і схильність до підпорядкування. Чоловіків же він вважав активними і такими, що прагнуть влади. Будь-яке відхилення від цих еталонів вважалось проявом хворобливої гендерної ідентичності. Зокрема, прагнення жінок влади (характеристика, яка повинна бути у чоловіка) було назване фалічним (З. Фрейд).

Третій етап – 70-80-і рр. ХХ ст. Цей етап пов'язаний з ім'ям двох жінок – Сандри Бем і Джудіт Спенс. Для пояснення різних варіацій гендерної ідентичності вони привернули ідею андрогінії.

У 1974 р. Сандра Бем сформулювала свою гіпотезу про існування 3 типів людей з різною гендерною ідентичністю: з переважанням фемінних характеристик, з переважанням маскулінних характеристик і «андрогінних», тобто тих, у кого спостерігається баланс маскулінних і фемінних характеристик. При цьому найпривабливішим вона вважала третій тип: на її думку, андрогінні особистості володіють адаптивністю і гнучкістю поведінки, відрізняються творчими схильностями і найбільш психологічно благополучні. Перші ж два типи зображалися негнучкими, обмеженими, такими, що демонструють в своїй поведінці гендерні стереотипи, які існують в суспільстві.

У 1975 р. Джудіт Спенс піддала критиці операційне визначення андрогінії, зроблене С. Бем, і запропонувала інший показник: андрогінність – це поєднання високої маскулінності й висо-

кої фемінності. Це абсолютно інше розуміння андрогінії. Уявімо, наприклад, таке поєднання протилежних характеристик як домінантність і підлеглість, асертивність і поступливість – у принципі, це поєднання можливе, але свідчить, швидше, не про збалансованість і гармонійність особистості, а про її суперечливість і амбівалентність. Поєднуватися можуть не протилежні якості, а якості, що характеризують різні особливості особистості, наприклад, владність і ніжність, відданість і дух змагання. Але й ці поєднання свідчать про певну амбівалентність. Зрозуміло, що в такому розумінні андрогінії суб'єкти справляли враження людей з хворобливою гендерною ідентичністю. Щоправда, сама Д. Спенс так не вважала – навпаки, андрогінність вона пов'язувала з високою самооцінкою і психічним благополуччям людини. В цілому вона виокремила 4 типи людей: типові чоловіки, типові жінки, андрогінні особистості та недиференційовані особистості з низькими показниками маскуліності та фемінності.

Ідея андрогінії на кілька років викликала натхнення у закордонних дослідників (у Росії це триває досі). Вона почала використовуватися в різних галузях практичної психології. Так, теорія андрогінного менеджменту Е. Сарджент, наприклад, стверджувала, що ефективний лідер [1, с. 201] має переймати кращі якості іншої статі й інтегрувати чоловічі та жіночі характеристики.

Четвертий етап охоплює останні кілька років. Після натхнення прийшло розчарування. Сама Сандра Бем відмовилася від ідеї андрогінії, оскільки в суспільстві, в якому традиційним є чітке розділення на «чоловіче-жіноче», виховувати дітей у душі невизначеної й не дуже зрозумілої андрогінності – означає поставити їх в складні умови.

У 70-ті роки, за винятком окремих публікацій Б. Г. Ананьева і деяких його учнів, проблема психології статі не знайшла достатнього відображення. І тільки з часом ця проблема привернула до себе увагу відомого вченого І. С. Кона, який актуалізував необхідність аналізу цієї проблеми, сформулював теоретико-методологічні проблеми вивчення психології статевої диференціації і статевих відмінностей. «Психологічна наука не може, – наполягав вчений, – цілком ігнорувати таку фундаментальну біосоціальну властивість, як стать» [7].

Не заперечуючи беззастережний авторитет російського вченого у постановці питання про необхідність залучення до теоретико-експериментального апарату психології проблеми статевих відмінностей, зауважимо водночас, що чи найперша спроба в

українській психології сформулювати коло психологічних завдань, які потребують свого спеціального психологічного дослідження в галузі статевої проблематики, належить Т. М. Титаренко. Дослідниця займається встановленням і науковим обґрунтуванням специфіки сприйняття чоловіком і жінкою реальності (зовнішньої і внутрішньої), відмінностей між ними за способами розвитку і саморозвитку, формами самореалізації, характером спілкування, типом розвитку та іншими показниками життєдіяльності.

Прикметно, що порушені питання безпосередньо пов'язуються дослідницею із завданням розв'язання більш загальної психологічної проблеми, а саме – проблеми життєвого шляху особистості, адже, як слушно наголошується, «...не існує проміжних, незалежних від статі вікових періодів розвитку, на які поділяється людське життя від народження до смерті. Кожний з цих етапів людина переживає, осмислює, оцінює залежно від статевої належності, несхожих «траєкторій» життєвого шляху» [12, с. 5].

З такої постановки проблеми цілком логічно випливає і теза про необхідність вирішення питання про особливості та відмінності, виконана чоловіками і жінками професійної діяльності, а також й питання про особливості вибору ними відповідних варіантів (альтернатив) становлення професійного образу «Я» вже на ранньому етапі статево-рольової соціалізації. На жаль, більшість із порушених авторкою свого часу питань, в першу чергу питання про особливості рольових очікувань до представника статі, певні гендерні риси і досі чекають на свого дослідника [12].

Гендерні та статеві ідентичності, зазвичай, розкриваються через категорії «маскулінність» (мужність) і «фемінність» (жіночність). Маскулінність і фемінність – статево специфічні характеристики особистості, вони виступають як базові категорії аналізу гендерної ідентичності та психологічної статі. Поняття маскулінності і фемінності виражають нормативні уявлення й настановлення, якими повинні бути і, отже, чим повинні займатися чоловіки та жінки в даному суспільстві і зараз. Маскулінність і фемінність є соціальними, а не біологічними категоріями. Вони визначають нашу гендерну ідентичність і безпосередньо пов'язані з нашими уявленнями про себе та інших.

Виділяють три різних значення поняття «Маскулінність»-«фемінність» [8].

1. Маскулінність/фемінність, як описова категорія, позначає сукупність поведінкових і психологічних рис, властивостей і здібностей, об'єктивно властивих чоловікам/жінкам.

2. Маскулінність/фемінність як «аскриптивна» категорія позначає один із елементів символічної культури суспільства, сукупність соціальних уявлень, настановлень і вірувань щодо того, чим чоловік/жінка є, які якості їй/йому приписують.

3. Маскулінність/фемінність як прескриптивна категорія – це система приписів, що мають на увазі не середньостатистичного, а ідеального «справжнього» чоловіка/жінку, це нормативний еталон мужності/жіночності.

При розгляді маскулінності в дослідженнях враховують її множинність, історичність і ситуативність. Множинність виявляється в наявності у кожному суспільстві множинності моделей маскулінності – від домінантних до маргіналізованих. Домінантна модель маскулінності відображає уявлення про чоловічу гендерну роль, які поділяє домінуюча (за расовими, соціальними і культурними ознаками) частина суспільства. Історичність маскулінності відображають зміни її структури впродовж історичних процесів. Ситуативність маскулінності виявляється через соціокультурну залежність інтенсифікаційних та інфляційних змін, що відбуваються з деякими її характеристиками [3].

Образ «Я – чоловік» у чоловіків і «Я – жінка» у жінок розуміється як частина самосвідомості особистості, усвідомлення себе як представника певної статі, ставлення до цього процесу, надбання певних форм поведінки, навичок, стереотипів у процесі соціалізації. Постулюється ідея про те, що образ «Я – чоловік» у чоловіків, «Я – жінка» у жінок є основоположним у формуванні особистості, оскільки починає своє становлення раніше за інші складові її самосвідомості, впливаючи на формування інших складових і образів «Я» (Т.В. Бендас, Ш. Берн, І.В. Ільїн, І.С. Кон). Тобто образ «Я – чоловік» або «Я – жінка» може впливати як на становлення особистості в цілому, так і на становлення професійного образу «Я», зокрема [1].

Проблема взаємозв'язку образів «Я» в структурі самосвідомості особистості входить до кола проблем сучасної психологічної науки, розроблялася в межах суб'єктно-буттєвого підходу, що розвиває ідеї гуманістичної психології про цілісність Я-концепції особистості, що самоактуалізується, де цілісність її Я-концепції розуміється як взаємозв'язок різних, зокрема гендерного і професійного, образів «Я» в структурі самосвідомості. Важливою дослідницькою проблемою стає вивчення впливу взаємозв'язку гендерного і професійного образів «Я» на самоактуалізацію і задоволеність життям у чоловіків і жінок, а також

того, як цей взаємозв'язок відображається в самосвідомості на різних етапах професійного становлення.

У контексті гендерної психології аналізуються особливості гендерного образу «Я» («Я – жінка» або «Я – чоловік») (П.В. Ільїн, І.С. Кльоцина, Г.А. Бранд). Виявлено, що гендерна самосвідомість особистості формується на ранніх етапах соціалізації індивіда та визначає особливості формування інших образів «Я», наприклад, професійного образу «Я», який також є найважливішим впродовж більшої частини активного соціального життя особистості (Е. Берн, Е. Еріксон, О. Здравомислова, О. Мещеркіна, Л. Попова, Г. Тьомкіна). Професійний образ «Я» – це усвідомлення і оцінка себе як представника певної професії (С.Д. Джанерьян, Б.А. Ясько). Чинниками, що впливають на зміну гендерного і професійного образів «Я», є вік, фаза життя, сам етап і зміст професійного становлення та ін. (В.А. Бодров, Н.А. Бондаренко, Д. Бюлер, П. Еванс, Е.Ф. Зеєр, Е.А. Клімов, Т.В. Кудрявцев, Д. Сьюпер, В.Ю. Шегурова). У процесі становлення професійного образу «Я» відбуваються істотні зміни самосвідомості особистості, які змушують людину переживати різні негативні стани, що впливають на суб'єктивне благополуччя особистості, що знижують рівень самоактуалізації (Р.М. Шаміонов) [2].

Гендерні дослідження в психології підтверджують, що соціально-психологічна стать особистості є найважливішим чинником розвитку професійного образу «Я». Дослідники виокремлюють різні аспекти взаємодії гендерної та професійної ідентичності у представників різних професійних, вікових, соціальних й етнічних груп (Д.В. Воронцов, Ю.Є. Гусева, О.М. Кімберг, М. Кімел, Н.В. Кулагіна, О.С. Некрасов, С.О. Орлянський, Г.О. Таганова та ін.). Більшість авторів зазначають, що досягнення взаємозв'язку гендерної і професійної ідентичності – це складний і поступовий процес, що включає взаємодію різних компонентів, змістовних характеристик і властивостей особистості. Причому істотніші переживання припадають на жінок, оскільки в більшості європейських і західних країн ще й досі збереглися гендерні стереотипи та настановлення стосовно жінок (Т.В. Бендас, Ш. Берн, І.С. Кльоцина, В.О. Лабунська, Л.М. Ожигова і ін.). Дослідники наголошують на різних суперечностях в самосвідомості особистості між образами «Я – жінка», «Я – професіонал», «Я – мати», «Я – господиня» тощо (Ю.Є. Альошина, О. Арнольд, О.М. Кімберг, І.С. Кон, А.Л. Фестінгер, Г. Шихін та ін.). Найчастіше ці суперечності

дослідники визначають як «рольовий конфлікт у жінок» (О.А. Гаврилиця), «феномен подвійної ідентичності» (М.Ю. Арутюнян, О.М. Здравомислова), «рольове змішання» (Л.М. Ожигова), «проблеми саморегуляції особистості» (Н.А. Бондаренко, Г.Б. Гориста). Ще більшої напруги можуть зазнавати жінки, зайняті в тих професіях і на таких посадах, які згідно з гендерними стереотипами, вважаються традиційно чоловічими: керівник, політик, військовий тощо. Так, жінка може стикатися з більшими, ніж чоловік, труднощами в процесі узгодження образів «Я», отже, переживати почуття незадоволеності та нерезалізованості (Т.В. Бендас, Р.Г. Гаджиева, С.Д. Некрасов, Е.П. Никітін, Н.Е. Харламенкова та ін.) [1; 2; 7; 8].

Отже, у сфері зайнятості існує асиметричне розміщення чоловіків і жінок у професійній структурі: низка професій є, практично, або чоловічими, або жіночими. Соціальні психологи Г. Гібш і М. Форверг, спираючись на погляди А.А. Гольденвейзера, вбачають причину цього не в біологічних особливостях чоловіків і жінок, а в соціальних умовах, що складаються в тому чи іншому суспільстві. Соціальні чинники впливають на вибір жінками і чоловіками певної професійної діяльності, і практика показує, що, хоча жінки й неохоче опановують царини діяльності, де переважають чоловіки, гадаючи, що їх вважатимуть менш жіночними, проте цей чинник останніми роками все більше втрачає свою значущість.

За даними Л. Термана і К. Майлза, жінки, що зробили кар'єру, в середньому виявилися більш маскулініними, ніж жінки, які не досягли певних результатів. За даними Е. Таслер, серед жінок, що характеризуються прагненням до конкуренції, боротьби, подолання перешкод, співвідношення гендерних типів було наступним: фемінних – 43 %, маскулініних – 30 %, андрогінних – 27 % (досліджені за методикою С. Бем).

Результати досліджень показали певні відмінності між юнаками й дівчатами в процесі професійного самовизначення, а також подальшого становлення професійного образу «Я», в їх динамічних і особистісних характеристиках: С. Сингер, Б. Штефлер, І.Н. Вакулова, С.П. Крягжде, Д.П. Барама, Л.А. Головей, Б. Розен, доходять висновку, що більшість підлітків обирають професії, що відповідають їх гендерній ідентичності, в професійному самовизначенні дівчата посідають активнішу позицію щодо вибору професії, усвідомленості і визначеності шляхів її отримання (Ю.П. Вавілова і Н.В. Андреевкова, Л.А. Головей). Професійне самовизначення у юнаків від-

бувається у межах загальної життєвої перспективи й органічно входить у неї. На їх професійне самовизначення впливають чинники перспективи: чим визначені плани на подальше життя, тим вищий рівень сформованості професійного образу «Я» і рівень впевненості в правильності професійного вибору. У дівчат життєве та професійне самовизначення менше пов'язані між собою, для них характерна висока емоційність і ситуативність самовизначення (С.П. Ільїн) [5; 6].

Так, за даними О. М. Разумнікової, між чоловічою і жіночою вибірками студентів (всіх факультетів) спостерігаються значущі відмінності (за субтестами Е. П. Торренса) за показником вербальної креативності. У чоловіків, порівняно з жінками, вища образна креативність, образний інтелект і гнучкість мислення, і, навпаки, за показником «вербальної креативності» відмінності між вказаними вибірками виявлено не було. Зазначається водночас, що у реальному житті творча продуктивність жінок значно поступається («істотно нижча») чоловічій. Припускається, що така обставина може бути пояснена різною біологічною будовою мозку в чоловіків і жінок.

Висновки. Отже, гендерна ідентичність, як одна з базових структур самосвідомості, відіграє важливу роль у процесах побудови життєвого плану, самовизначення, формування образу майбутнього. Гендерна ідентичність, співвідносна з біологічною і психологічною статтю особистості сприяє успішному самовизначенню, зокрема професійному, а також подальшому становленню професійного образу «Я». Нечітка гендерна ідентичність, низька диференційованість статевих еталонів знижує вплив гендерної ідентифікації як механізму, що впливає на вибір цінностей, професійне становлення професійного образу «Я».

Список використаних джерел

1. Бендас Т. В. Гендерная психология: учебное пособие / Т. В. Бендас. – СПб. : Питер, 2007. – 431 с.
2. Берн Ш. Гендерная психология / Ш. Берн. – СПб. : ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2004. – 320 с.
3. Бутковская С. А. Становление гендерной идентичности в процессе профессионального самоопределения: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. психол. наук: спец. 19.00.01 «Общая психология, психология личности, история психологии» / С. А. Бутковская. – Хабаровск, 2007. – 26 с.
4. Зеленский В. В. Аналитическая психология. [Словарь] / В. В. Зеленский. – СПб. : ЮСК, 1996.

5. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2000. – 512 с.
6. Ильин Е. П. Дифференциальная психофизиология мужчин и женщин / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2003. – 544 с.
7. Кон И. С. Психология половых различий / И. С. Кон // Вопросы психологии. – 1981. – № 2. – С. 47–57.
8. Кон И. С. История и теория мужских исследований / И. С. Кон // Гендерный калейдоскоп. – М. : Академия, 2001. – С.188–242.
9. Літвінова О. В. Вплив гендерних експектацій на соціально-рольову позицію майбутнього фахівця: дис... канд. психол. наук: 19.00.05 / Ольга Володимирівна Літвінова. – Луганськ, 2007. – 231 с.
10. Літвінова О. В. Вплив гендерних стереотипів на професійне самовизначення: теоретичний аспект / О. В. Літвінова // записки Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України [За ред. С. Д. Максименка]. – К. : Главник, 2005. – Вип. 26. – Т. 3. – С.3–7.
11. Разорина Л. М. Соотношение мотивации и представлений студентов университета о будущей профессиональной деятельности: дис. ...канд. психол. наук: 19.00.07 / Лариса Михайловна Разорина. – М., 2000. – 143 с.
12. Титаренко Т.М. Хлопчики та дівчатка: психологічне становлення індивідуальності / Т. М. Титаренко. – К. : Знання, 1989. – 48 с.
13. Burn S. M. Normative and informational pressure in conformity to the male role: Males', females', and friends' masculinity ideologies. Paper submitted for publication / S.M. Burn, G. D. Laver. – 1994
14. Pleck J. H., Sonenstein F. L. Masculinity ideology and its correlates. In S. Oskamp & M. Costanzo (Eds.), Gender issues in contemporary society Newbury Park, CA : Sage. – 1993. – P. 85–110.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Bendas T. V. Gendernaja psihologija: uchebnoe posobie / T. V. Bendas. – SPb. : Piter, 2007. – 431 s.
2. Bern Sh. Gendernaja psihologija / Sh. Bern. – SPb. : PRAJM-EVROZNAK, 2004. – 320 s.
3. Butkovskaja C. A. Stanovlenie gendernoj identichnosti v processe professional'nogo samoopredelenija: avtoref. dis. na soiskanie nauch. stepeni kand. psihol. nauk: spec. 19.00.01

- «Obshhaja psihologija, psihologija lichnosti, istorija psihologii» / C. A. Butkovskaja. – Habarovsk, 2007. – 26 s.
4. Zelenskij V. V. Analiticheskaja psihologija. [Slovar’] / V. V. Zelenskij. – SPb. : JuSK, 1996.
  5. Il’in E. P. Motivacija i motivy / E. P. Il’in. – SPb. : Piter, 2000. – 512 s.
  6. Il’in E. P. Differencial’naja psihofiziologija muzhchin i zhenshin / E. P. Il’in. – Spb. : Piter, 2003. – 544 s.
  7. Kon I. S. Psihologija polovyh razlichij / I. S. Kon // Voprosy psihologii. – 1981. – № 2. – S. 47–57.
  8. Kon I. S. Istorija i teorija muzhskih issledovanij / I. S. Kon // Gendernyj kalejdoskop. – M. : Akademija, 2001. – С.188–242.
  9. Litvinova O. V. Vplyv gendernyh ekspektacij na social’no-rol’ovu pozyciju majbutn’ogo fahivca: dys... kand. psyhol. nauk: 19.00.05 / Ol’ga Volodymyrivna Litvinova. – Lugans’k, 2007. – 231 s.
  10. Litvinova O. V. Vplyv gendernyh stereotypiv na profesijne samovyznachennja: teoretychnyj aspekt / O. V. Litvinova // zapysky In-tu psihologii’ im. G. S. Kostjuka APN Ukrai’ny [Za red. S. D. Maksymenka]. – K. : Glavnyk, 2005. – Vyp. 26. – T. 3. – S.3–7.
  11. Razorina L. M. Sootnoshenie motivacii i predstavlenij studentov universiteta o budushhej professional’noj dejatel’nosti: dis. ... kand. psihol. nauk: 19.00.07 / Larisa Mihajlovna Razorina. – M., 2000. – 143 s.
  12. Tytarenko T.M. Hlopchyky ta divchatka: psihologichne stanovlennja indyvidual’nosti / T. M. Tytarenko. – K. : Znannja, 1989. – 48 s.
  13. Burn S. M. Normative and informational pressure in conformity to the male role: Males’, females’, and friends’ masculinity ideologies. Paper submitted for publication / S. M. Burn, G. D. Laver. – 1994.
  14. Pleck J. H., Sonenstein F. L. Masculinity ideology and its correlates. In S. Oskamp & M. Costanzo (Eds.), Gender issues in contemporary society Newbury Park, CA : Sage. – 1993. – R. 85–110.

Received January 17, 2016

Revised February 21, 2016

Accepted March 22, 2017